

УЧУУТАЛ ТУС ТОЛКУЙА

ӨКСӨКҮЛЭЭХ ӨЛӨКСӨЙ УОННА ДМИТРИЙ ПЕТРОВИЧ
КОРКИН

Кыым.ру телеграм-ханаал
20.12.2023 сыл

Саха литературатын төрүттээбит Өксөкүлээх Өлөксөй айымньыларын уонна педагог-тренер Дмитрий Петрович Коркин үлэтин тэннин тутан ырытыахпын баҕарабын. Маннык санаа, дыингэн, киирбитэ 10-тан тахса сыл буолла.

Бэйэм даҕаны, үөрэнээччилэрим даҕаны араас конференцияларга кэпсээбишпитин «сыһа толкуйдуугут» диэн тустаах дьон эппиттэриттэн, төһө да уроктарбар тус толкуйум быһыытынан оҕолорго ырыттарбын, хайдах эрэ киэн эйгэбэ таһаартан туттуна сылдыбытым. Быйыл Д.П. Коркин 95 сыллаах үбүлүөйүгэр сыһыары тутан суруйарга сананным.

Литературоведтар этэллэринэн, улуу суруйааччылар айымньылар – тыыннаах айымньылар. Ол аата, хас көлүөнэ айы айымньы этэр санаата өссө күүһүрэн, араас санааны саҕан, билинни олорор кэммитигэр суолбутун ыйан, инники кэскили кэрэһэлиир диэтэхпинэ сыыспатым дуу?

Айар тыл аҕата Өксөкүлээх Өлөксөйү уонна саха тустуутун Аан дойдуга таһаарбыт, быйыл 95 сылын далааһыннаахтык бэлиэтээбит Дмитрий Петрович Коркины туох холбууруй? Эдэр ыччат өйүнэн-санаатынан бэйэтин сайдыылаах норуот быһыытынан билиниитигэр, тылын-өһүн, итэбэлин өрө тутуутугар, кутун-сүрүн бөбүргөнүүтүгэр сүдү кылааттарын киллэрбит ытык дьоммут үлэлэрин маннык критерийдэргэ тирэҕирэн, тэннээһини онордум (тустаах дьон критерийгэ тирэҕэр диэн сүбэлээбиттэрэ): 1. Саха норуотугар бастаан онорбут

исторической хардыллара. 2. Норуот сайдарыгар ыра санаалара, барҕа бажалара. 3. Сайдыы суолун тобулууга кизэн көрүүлэрэ. 5. Норуот сайдыытыгар биир проблеманы тутуулар. 6. Олоххо онорбут источниктарыгар тирэҕирии.

1904 сыллаахха Чурапчыга чөл олох обществотын устаабыгар проект онороллор. Манна 8 киһи үлэлиир, суруксут - А.Е.Кулаковскай. Общество арыгы утары үлэлиирэ уонна культурнай-сырдатар үлэни тарҕатар эбит. Онтон 1956 сыллаахха Одьулуун оскуолатын нуучча тылын, литературатын учуутала Д.П. Коркин сатыы Чурапчыга кэлэн, спорка оҕолору уһуйбут. Чөл олоххо, чин турукка сирдээбит бастакы үлэлэр Чурапчыттан саҕаламмыттар.

1900 сыллаахха А.Е. Кулаковскай “Байанай алгыһа” айымньыта фольклорга тирэҕирэн, саха литературата төрүтэнэн барар. “С его именем началась якутская письменная литература, оригинальное философское видение и оригинальный подход к различным проблемам экономической, социально-политической, общественно-культурной жизни якутского народа”. (М.Е. Николаев).

Онтон Д.П. Коркин, саха төрүт оонньуутугар хапсаҕайга тирэҕирэн, тустууну сайыннарбыта. “Дмитрий Петрович выявил, что национальная борьба хапсагай имеет положительный перенос

навыков в росте мастерства в вольной борьбе, поэтому наши ребята сильны именно сочетанием вольной борьбы и якутского хапсагая”. (П.И. Кривошапкин).

1910 сыллаахха “Ойуун түүлэ” айымньытыгар аан дойдуга буола турар быһыы-майгы кыра омуртар дьылбаларыгар, ол иһигэр чуолаан саха норуотун инникитигэр туох дьайыылаах, охсуулаах буолуон сөбүн ырыналаан, ырытан суруйбута уонна саха норуота быһанар, тыыннаах буолар, атын омуртары кытта биир тэн буолар суолун ыйан биэрбитэ.

... Сэттэ уон дьиибэ дьибилгэттэрин,
Дьэс эмэгэт гынан
Испитигэр инэрэн,
Ийэ куппутун иитиэхтиэбин,
Абыс уон абыс
Араас албастарын
Алкыйан ылан,
Ап гынан
Салгын куппутун алыптыабын,
Тобус уон тобус
Кудай кубулуоттарын
Куудьуйан ылан,
Буор куппутун бубатытыабын...

А.Е. Кулаковскай бу тылларын сүрүн санаатын Д.П. Коркин олимпиадаҕа спортсменнары иитэр сыаллаах, бастаан бэйэтэ 1964 сыллаахха Японияҕа анаан-минээн тустууну баран көрүүтүн, саха норуота Олимп суолун тобулар толкуйун кытта ситимниибин. Д.П. Коркин абыс сылынан атын норуот үлэлиир опытын көрөн, “дьиибэ дьэбэлгэттэрин”, “араас албастарын”, “кудай кубулуоттарын” инэрэн, үс кутун бөбөргөтөн, 1972 сыллаахха Роман Дмитриевы Олимпиада үрдүк чыпчаалыгар таһаарбыта.

«Өксөкүлээх Өлөксөй хас биирдии тыла – санаа» диэн Василий Никитич Протоdjаконов бэлиэтиир. «Тиис – тиискэ, муос – муоска, туйах - туйахха» диэн дирин ис хоһоонноох этии философиятын, спорт эйгэтигэр сыһыары туттаахха, Д.П. Коркин олоххо киллэрбит. Д.П. Коркин иитиллээччилэрэ 1976 сыллаахха Монреаль куоракка үс саха уола тэнинэн XXI Олимпиада

оонньууларыгар педъестал үрдүк чыпчаалыгар тахсан, атын омуk ааттаахтарын кытта «тиис – тиискэ, муос – муоска, туйах - туйахха» буолан, саха норуотун аан дойдуга дорҕоонноохтук ааттаппыттара.

Браах Саха сирин кыра дэриэбинэтигэр олорор Дмитрий Петровичтан элбэх тренер сүбэ-ама көрдөөн суруйаллар уонна кининин кытта билсэллэриттэн киэн тутталлар эбит. Холобур, Чита куораттан Дашицеренов тренер суруга: «Здравствуйте, Дмитрий Петрович. О Вас я узнал из спортивного календаря за 1972 год, прочитал очерк Генриха Хачковян «Чемпионы из Чурапчи». Какие правила существуют по вольной борьбе? Какой режим дня у ваших воспитанников? Посоветуйте, как проводить секцию вольной борьбы». Онтон Белоруссияттан Абрамович суруга: «Здравствуйте, Дмитрий Петрович. кто знаком с Вами я считаю, что это большое событие в жизни. Абрамович. Белоруссия. 1971 год». «Если хотя бы один из десяти наших тренеров обладал достоинствами Коркина, мы оставили бы далеко позади наших соперников – зарубежных спортсменов» диэн саха норуотун тренеригэр Д.П. Коркинна үрдүк сыанабылы олимпийскай чемпион А. Иваницкий биэрбитэ.

Бу барыта А.Е. Кулаковскай «тиис - тиискэ, муос - муоска, туйах - туйахха буоллабына...» сүрүн санаатыгар түбэхэр диэн толкуйга тиэрдэр. Ол аата омуk ааттаахтарын кытта бииргэ, биир тэнник сайдар, биир тэнник спорт эйгэтигэр туруулаһан, кыайыы инники кирбиитигэр киирэргэ саха норуота омуk быһыытынан сайдар аналлаах.

А.Е. Кулаковскай ыччакка анаммыт «Оттоку олук алгыһа» айымньытыгар “нуучча ньургунун”, “үрдүк үөрэхтээхтэри”, “бэрт мэйиилээхтэри” кытта “өйөнсөн үөскээтэхтэринэ”, “тэннэ сэргэстэһэн” сырыттаахтарына үтүө ыччат үүнэн-сайдан тахсарын тускулаабыта, эдэр дьону дьохуннаах олоҕу олорорго ынгырбыта. Тренер Д.П. Коркин үлэтигэр атын омуkтары кытта ыкса доҕордоһорун туһунан, “Спортивной Албан аат” музейга баар Д.П. Коркин араас омуk дьонун кытта суруйсубут суруктара туоһулууллар. 1 сурук. «Ув. Дмитрий Петрович!.. у вас в Якутии спорт сильно развит и, безусловно, имеются различные знаки, жетоны, памятные медали и т.д. убедительно прошу Вас и как ведущего тренера, и как спортсмена помочь мне в этом. Нальчик.

Шабаев Эрзол». 2-с сурук. «Дорогой друг из Якутии. Я охотно познакомлюсь с Вами и смогу обменяться мнениями о спорте. Клаус Чаммлер, Германская Демократическая Республика». 3-с сурук. «Здравствуйте, товарищ Коркин. Пишет Вам Анатолий Албул. Когда-то я был в сборной Союза по вольной борьбе, может, помните. Если из ваших ребят кто-то хочет стать моряком, я помогу. Сообщите. Ленинград». 4-с сурук. «Ув. Товарищ директор! Пишет Вам старший тренер Абиян. Я знаю о Вас из газет и журналов. Восхищаюсь Вами. Если есть желания поступать в институт, пусть ребята напишут. Г. Ленинград»

Өксөкүлээх Өлөксөй “алгыстыгы албастаах сахха айхалы тардыһан” саха ыччатын “үгүс үөрүүлээх күннэ”, “уһун уруйдаах олоххо” албаабыта. Кырдык, Өксөкүлээх Өлөксөй албаабытын курдук Д.П. Коркин “салпат саргылаах саастанан” саха нуруотугар “үгүс үөрүүлээх күнү” бэлэхтээбитэ. Ол курдук, Дмитрий Петрович үс олимпиеһы, «Үтүө Дьулуур Оонньууларын» чемпионун, элбэх спорт маастардарын, үтүөлээх спорт маастардарын, тренердэрин иитэн таһаарбыта.

Бөлүһүөк суруйааччы уонна педагог-тренер ытык баҕа санааларын научнай үлэлэригэр түмпүттэрэ. А.Е. Кулаковской “Труды по якутскому языку”, “Научные труды” уо.д.а. научнай үлэлэрдээх, онтон Д.П. Коркин онгорбут тренажердара аан дойдуга биллэллэр. «Ещё в те времена, когда не было современных тренажеров, он (Коркин) исследовал физические возможности человека, досконально изучил и сам создал из дерева самодельные тренажеры — для развития мышц, сил спортсменов. Сейчас, глядя на оборудования, только восхищаешься». (М.Е. Николаев).

Философскай наука доктора А.Е. Мординов «Сахаларга философскай санаа үөскээһинэ» научнай үлэтигэр А.Е. Кулаковской философскай өйө-санаата диригин, общество сайдар сокуоннарыгар сана көрүүлэрин ырыппыта. Общество олоһун сайдар сокуоннарынан өй-санаа, үөрэх, чөл турук буоларын бастаан Өксөкүлээх Өлөксөй бэлиэтээбит. Онтон Д.П. Коркин олоххо көрүүтэ: “Биһиги дойдубутугар физкультура уонна спорт кинини өй-санаа өтүнэн чэгиэн-чэбдик буолар ньымата”, “Тустуук өй-санаа өтүнэн баһылыгы сайдыахтаах. Оччобуна эрэ кэмигэр сөптөөх албаһы булан туттуо, утарылаһааччытын хотуо” диэн ппит санаалара ахтыыларга суруллар.

Түмүктээн этгэххэ, бу тэннээһиммин сорох дьон ылынахтара суожа да буоллар, бири чопчу эрэллээхтик этиэхпин баҕарабын: хас биирдии оҕо оскуола паартатыттан саха саарын дьоно, норуот туһугар саҕалаабыт үтүө дьыалаларын, философскай толкуйдарын, анаарыыларын ис дууһатынан ылыннаҕына, баҕар, тирээн турар улахан уларыйыыларга өй-санаа өттүнэн бэлэмнээх, инникигэ сырдык толкуйдаах ыччат сайдыы суолун тутуһан, ытык дьоммут дьонун утумнааччылар буолуохтара.

**Ааптар суруйар истилли
уларыппакка таһаардыбыт*

МАХТАЛ ДЬҮҮҮЛГЭНЭ

Мин холкубун, тулам уу чуумпу - барыта холку, намыын. Мин сүрэхим бүтэйдии нүөлүйэр, миннийэр. Бүгүнгү күн сылаас иэйиитэ, саҕылар санаа сылаас салгына сып сырдыгынан сүһүмнүү оонньуур. Кэрэ санаа сүрэхпэр уһуктар, сырдык санаа дууһабар сылаанньыйар, туох барыта иһийэр - уу нурал, уу чуумпу, наҕыл.

Махтанабын чугас дьоммор - эһиги истин тапталгыт, сылаас сыһыанньыт саргыны салайсар кэтит кэскиллээх суолу кэрэхэлиирбэр. Махтанабын бар дьоммор - эһиги айыы санаабыт, үтүө сүбэҕит уйгуну туһайсар дьоллоох суолу тутуһарбар.

Араҕас айыы далбардаах аан ийэ дойдум алтан отунан арыллыбыт, сиздэрэй сибэккинэн симэммит, арыы хатын тулалаах, аранас дьэрэкээн киэргэллээх анаат-мунгаат алааһыгар Ийэ Айылҕалыын алтыһан, сахалыы сайаҕас, киэн-холку майгынан сир ийэ сылааһынан угуттанан, илин диэки хайыһан турабын: барыта сырдык, барыта дьэнкир, барыта ураты.

Сандаа манан күн сарданата араас сүһүмунан дыримнээн, дууһабын сылаанньытар, санаабын алыптыыр. Бу дыкти түгэн силигилии чэчирээн, сылаас истин санаабын иитиэхтээн, арыйар аартыктарбар күүс-күдэх буолар. Ол ыраас дыкти алыптаах түгэн өрөгөй талаан үрдүүрүгэр, саргы талаан салалларыгар сизтэн аҕалан иһэр.

Махтанабын төлкөлөнөн төрөөбүт дьылбабын дьоллоох тускуллаан, чин туруктаах суолга сирдиригэр. Махтанабын уйаҕас кутум-сүрүм үөрэн, өйүм-санаам сааһыланан, олоххо утаппыттыы умсулҕан айаммар олук уурбутугар. Махтанабын бэйэм ис туругум кистэлэннэригэр итэбэйэн, бигэ санаам күүһүрэригэр кыах биэрэригэр.

Дьикти.... дьикти иэйиигэ уйдараммын мин көтөбүн. Олох олорор төлкөбүт түөрэбэ бу орто туруу бараан дойдуга түһүбүттэн, ситиһии кынатыгар олорсоммун, күнтэн күн айы өссө үрдүккэ көтөбүн, көтөбүн сылаас иэйиигэ куустаран, ымыылаах ыра санаабар, көтөбүн үтүнү түстүүр сырдык ыра санаам кистэлэннэригэр, көтөбүн ис турукпун иитиэхтиир барбарар баҕа санаам чыпчаалларыгар.

Тулалаан турар эйгэбин бүүс бүтүн бэйэм хайдах баарынан ылынабын, кутум-сүрүм ылынар, өйүм-санаам сылаанныйар. Ол иһин мин холкубун. Тулам сып сырдык. Күлэр күннээх халлаан анныгар мин холкубун.

Махтанабын Үрдүк айыыларбар бүгүнгү күн сылаас иэйиитигэр. Махтанабын Аар айылбабар саҕыллар санаа сылаас салгыныгар. Махтанабын үтүө өбүгэлэрбэр кэрэ түгэн кэккэлэспит кистэлэннэригэр. Махтанабын иилии эргийэр иччилэрбэр дууһабын долгутар түгэнигэр. Махтанабын сөптөөх суолга үктэнэрбэр көмөлөһөр көстүбэт күүстэрбэр!

Мин холкубун, тулам уу чуумпу - барыта холку, намыын. Бу түгэн мин дууһабын долгутар, ол иһин туох барыта иһийэр. Мин холкубун, уу нурал, уу чуумпу - ол онтон санаам сыдыайар сарыала сааһыланар, сүргэм сүрүннүүр күүһэ көтөбүллэр, кутум-сүрүм айылгыта чэлгийэ чэчириир.

Олох олорор умсулҕана миигин ыраахха дылы угуйар, алгыстаах аартыкка арыаллыыр. Сырдык санаанан арчыланан, туруоруммут тускулум ситиһиилээх буолуохтун!

Сэтинньи 30 күнэ, 2021 сыл

МИН ИС ДЫНИМ, ИС ТУРУГУМ – БАРЫТА БЭЙЭБЭР!

Брайан Трейси "Перелом сознания" Акулина Кузьмина тылбаана. Оруолларга: Юрий Афанасьев, Байдам Тимур, Павел Макаров, Георгий Софронов. Роликка ухулуннулар: XVI өрөспүүбүлүктээби "Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу" уоланнар аабыларынын кыттыылаахтара.

Бу Орто дойдуга киһи сириэдийэн тахсарыгар саамай алдыатар күүһүнэн буолар - өй-санаа токуруйуута, сиэр-майгы алдыаныгыта. Эн хайдах да тас көрүннүн уларыттаргын, төһө да олорор дойдугуттан тэйдэргин ис туругун, ис дынин, ис кыабын мөлтөх буоллабына кур бэйэн кубулуйбаккын.

Айар-тутар сизэрдээх майгын үрдүк чыпчаалларга тийэрин туһугар олох харана көстүүлэриттэн – куһаҕан дьаллыктартан – өйгүнэн-санаабынан akkaастанан, сырдык иэйии кынаатыгар олорсон, кинкиниир киэн халлаан урсунугар өрө күпсүйэн тахсыахтааххын.

Биллэн туран, ыарахан. Ол гынан баран эйиигин күлүктүүр хара санаалары кыайыахтааххын, киэр илгэр күүстээх санааны ылыныахтааххын.

Элбэх киһи олобун тухары туохха ананан кэлбитин өйдөөбөккө, күлүк курдук сүөдэннээн, сайдыы суолугар үктэмэккэ, аат эрэ харата олох устун айанныыр.

Эн дьол соргутун тутаргар биир суол баар: ол күннээби олох кыһалбаларыттан бэйэбин туораттан көрөн, бүтүн ис туруккунан буола турар түгэннэри ылынан, кэрэни утумнуур дьулуургунаан киэн хардыыны эрэллээхтик онороргор.

Өскөтүн, өйүн-санаан кутталга куустардабына, ыар-баттык санаа оспот бааһа буолан, сүрэххин-быаргын ис иһиттэн аала сылдыа, араас харгыстар куһаҕаны түүйэр суолга ыгыахтара! Дьэ, оччоҕо, ыһыллаҕас өй-санаа мөккүөрэ, күөмчүлүүр күүстэр, кут-сүр туоххаһыйыгыта ыбылы ыга сылдыар түгэннэр сиик-туман буолан симэлийэрин туһугар, Аар Айылҕа этитиилээх эркээйилэрэ үүнэн үрдүүр түөрэххин түһэрсэн, саргылаах санаа күүһүнэн кэрэни кэрэхсиир турукка тускуллаах айанна арыаллаан, сулус сүһүмунан соргулуу, сорсуннаах сонор суол алгыстаах аартыгын арыйыа.

Өскөтүн, күүстээх санааны ылынан, бэйэн кяххар эрэммэкэ төттөрү-таары биир сиргэ тэпсэнни турдаххына, кутун-сүрүн тууйулан, көйгөтүллэн, аас-туор олохтонуо. Дьон эн баҕа санааларын барҕара сайдалларыгар, ымыылаах ыра санааларын ыпса туралларыгар кях биэрбэккэ, сайдар кяххар эрэммэтэхтэринэ өйүн-санаан мууһуран, кыаһыланан кэхтии, симэлийи бадарааныгар батыллан турар дьылҕаланыаххын сөп.

Сөп буолуо, түксү! Өскөтүн бу олоххо тугу эрэ ситиһиэххин, туох эрэ уратыны оноруоххун, туох эрэ туһалааҕы айыаххын-тутооххун, үүнүү-сайды суолугар үктэниэххин баҕарар буоллааххына саппаарбыт санаалары киэр илт, тууйуллубут санаалары туура тардан бырах, тутасыйбыт санаалары ыраах кыйдаа!

Төһө күн-дьыл, кэм-кэрдии наада, эн сырдык суолга үктэнэргэр? Ону ким да билбэт, ким да сөптөөх эппиэти биэрбэт. Биниги үксүбүт кэриэтэ күн сириҥ көрөр күммүтүгэр бэйэбитин кытта илдэ кэлбит сайдыахтаах кяххытын олохпут устата таба тайанан, күн сырдыгынан көнүллэн, ый туналынан ымыылаан, сулус сүһүмунан соргулаан, айдарыылаах алыптаах күүспүтүн силигилии чэчирэтиэхтээхпит.

Ханнык баҕарар киһи бэйэтин кутугар-сүрүгэр сырдыктан сырдык ыһыллыбат бүтэй санаа күүһүн иитиэхтиир уйаҕас уйулҕаланнааҕына эрэ баҕарбытын барытын ситиһэр!

Онон эн, сырдык саҕахтары саҕан, олобун усталаах туоратыгар өй-санаа өрөгөйдүүрүгэр олук уур!

Дьулуур, тулуур эн аргыстарын буолан, дьон санатын-инэтин бэйэбэр сыһыарбакка күүстээх санааҕын ылынан, дьулурхайдык олох устун хардыылаа!

Сайды, барҕары аартыктара эрэллээхтик арыллалларыгар дьоллоох олох түһүн түһэрсэр, чөл туруктаах, чинг билиилээх буоларга мин аналлаахпын. Оннук да буолуохтаах! Ол - мин олоххо көрүүм, ол - мин олоххо сыалым!

Үгүс дьон күннээҕи олох кыһалҕатын кытта сөпсөһөн, чэпчэки суолу батыһар. Дьэ, ол сыһа! Олох очурдарыгар таах мээһэ ээл-дээл сылдыыга, барытыгар бэринии, барытыгар төннүү – бу хотторуу, бу мөлтөх киһи! Суох... эн ону хайдах да ылынарын табыллыбат! Киһи өйө-санаата, киһи ис дьинэ, киһи туруга туох

да мунура суох кыахтаах, төһө баҕарар үрдүккэ өрө көтөн тахсар аналлаах.

Тохтоон, чуумпуран болҕойон тулаҕын көрүн, бэйэбин иһиллэн – оччоҕо эйиигин тулалыыр эйгэн долгуна кустук өнүнэн суһумнуу оонньоу. Көтөҕүллүбүт туругун санаан күүһүн арычылаан, сайдыы үктэлигэр үктэннэриэ. Хабараан тымныыга хаарыйтарбат, хахсаат тыалга ымыттыбат кытаанах бүдүрүйбэт санаан, олоххо туруоруммут сыалгын толорорго дьулуһар, бүппэт улуу Куйаар ситимигэр холбоһон, уйаҕас куттанан, санаатын күүһүнэн МИН дэнэн, санаттан сана үйэлэр таабырыннарын таайан, ымыылаах ыраас майгыны-сигилини туругурдан, үрдүк өйүнэн алгыстаах дьылҕаны түстээн, бу мин күнүм, бу мин сыалым, бу мин дьыннээх туругум диэн эрэллээхтик этэр кыах тирэх буолар.

Мин инники олох эрэлэбин, мин инники олох кэскилэбин! Миигин олох сана сүүрээһинэрэ күнтэн күн аайы бигэ туруктаан, үрдүк туналы манан халлаан кичэмэ кистэлэннэрэ күнтэн күн аайы арыяллар, киһи быһыытынан уратыбын чопчулууллар.

Миигин сайдыы туонатыгар эрэллээхтик үктэнэрбэр туох да тохтоппот, тохтотор кыаҕа да суох! Мин ис дьиним, ис туругум – барыга бэйэбэр!

09.11.2021 сыл.